

Några tankar om Ryssland

Johan Molander, Sveriges ambassadör i Moskva 2004–2008

Guest Commentary – Svenska Moskva-ambassadörer reflekterar

9 februari 2022

När detta skrivs är drygt 100 000 man rysk trupp av alla vapenslag grupperade i en kniptång runt Ukrainas östra, norra och södra gränser. Attackhelikoptrar och understödsförband tillförs i en jämn ström. Och ännu närmare oss flerdubblar de ryska marinstridskrafterna i Östersjön antalet landstigningsfartyg. Den ryska regimen ackompanjerar denna styrkeuppbyggnad med hot om våldsanvändning och framlägger ultimativa krav på de demokratiska västmakterna, krav som om de uppfylldes skulle tillintetgöra den europeiska säkerhetsstrukturen, begränsa närliggande länders - inklusive Sveriges och Finlands - suveränitet och självbestämmanderätt och i praktiken innebära Natos upplösning.

Den gangsterism som den asociale ynglingen Vladimir Putin tillägnade sig på Leningrads bakgator under ett gråtrist sovjetiskt 1960-tal har hittills använts för att kväva en demokratisk och rättsstatlig utveckling i Ryssland genom en ständigt ökande repression; mord på eller fängslande av misshagliga journalister, politiker, företagare, advokater eller MR-försvarare och en omfattande stöld av landets tillgångar.

Denna gangsterism tillämpas nu genom ett monumentalt utpressningsförsök mot Europa och USA.

Hur är det möjligt att en stat som Ryssland ger sig in på ett sådant vågspel? En stat vars BNP knappt uppgår till tre fjärdedelar av Italiens, ett land med en grasserande korruption på alla nivåer, vars befolkning under sju års tid sett sina realinkomster minska, vars folkhälsosituation är kritisk på grund av pandemi, alkohol och en eftersatt sjukvårdssektor?

Ingen kan få mig att tro att Putin eller den grupp han representerar på allvar anser, att Ryssland på något sätt skulle vara militärt eller säkerhetspolitiskt hotat av "Natos inringning". Säkert är dock att regimen känner sig hotad av möjligheten att ett stort slaviskt broderfolk, med vilket man har en inte obetydlig kulturell och historisk gemenskap, skulle kunna lyckas bli en fungerande demokrati och rättsstat. Det reella hotet är inte Nato, utan det samhällssystem EU utgör och symboliserar. Skulle Ukraina, en så viktig del av det som en gång var det sovjetiska imperiet, inlemmas i en krets av anständiga samhällen, skulle den putinska regimen framstå än tydligare i sin stagnation och inkompetens. Liksom i Brezjnevs Sovjetunion, som jag lärde känna först som reseledare och sedan som ambassadsekreterare, kännetecknas Ryssland idag av en utbredd cynism, olust och resignation. Men under lager av resignation och hopplöshet och trots en ständigt ökande repression lever i Ryssland alltid möjligheten till våldsamt uppror "russkij bunt". Det är vad Putin har anledning frukta.

Det är således ett och annat jag idag känner igen från Brezjnevs Sovjet, den regim som invaderade Tjeckoslovakien sommaren 1968, då jag just avslutat Tolkskolan och jobbade som reseledare till Leningrad och Moskva, en invasion ägnad att kväsa en utveckling i ett grannland som skulle kunna

hota den egna regimens legitimitet. Putin önskar etablera en ny Brezjnev-doktrin som en nödvändig åtgärd för att skydda sin egen makt. I dagens Ryssland finns inget alternativ till att behålla makten annat än död eller fångläger.

Och nog fanns det varningstecken även under min tid som beskickningschef i Moskva 2004 – 08, varningstecken, vars långsiktiga betydelse och mönster jag inte helt förstod eller ville förstå.

- Slutspelet om Tjetjenien med etablerandet av lydningen Kadyrov med en i praktiken långtgående autonomi.
- Skolmassakern i Beslan som illustrerade dels volatiliteten i Kaukasus, dels det klumpiga och urskillningslösa våld som kännetecknar rysk problemlösning.
- Stölden av Jukos, fängslandet av Chodorkovskij och etablerandet av en effektiv gräns mot varje möjlig politisk ambition bland oligarkerna.
- Mordet på Politkovskaja som exempel på trenden att göra sig av med obekväma undersökande journalister. Politkovskaja är bara en i en lång rad personer regimen sedan dess undanröjt eller försökt undanröja, hemma och utomlands.
- Cyberattacken mot Estland efter flytten av "Bronssoldaten" i Tallinn, i Moskva ackompanjerad av belägringen av den estniska ambassaden och försöket att lyncha den besökande svenske ambassadören.
- Talet vid München-konferensen 2007, som tydligt klargjorde hur mycket man ogillade den säkerhetsordning som ersatt kalla kriget och hur trängd Putins regim kände sig.
- Kriget mot Georgien 2008 och annekteringen de-facto av Abchazien och Sydossetien, varigenom Ryssland för första gången sänkte tröskeln för våldsanvändning i Europa och bröt mot Paris-stadgan, som man förhandlat och undertecknat 18 år tidigare.
- Under mina fyra år fortsatte också en långsam och metodisk avveckling av möjliga alternativa maktbaser i media och politiken. TV-mediet blev helt statskontrollerat, direkta val till guvernör i federationssubjekten avskaffades, valfusk organiserades på alla nivåer, domstolarna blev åter maktens verktyg.

De utvecklingslinjer man hade kunnat urskilja då har därefter förstärkts därhän att Ryssland blivit en diktatur. Jag behöver inte ge ytterligare dagsaktuella exempel. De torde vara väl kända.

Inrikes förtryck går hand i hand med utrikes aggression och/eller inblandning i andra stater. Öppet med egen trupp eller möjligt att dementera genom Wagnergruppens legosoldater deltar Ryssland inte bara sedan 2014 i krigshandlingarna i Donetsk och Luhansk utan även i Syrien, Libyen, Mali och Centralafrikanska republiken. Ryska hackare och rysk desinformation har försöker påverka demokratiska processer i flera västländer. I Montenegro försökte man sig till och med på en statskupp. Ytterlighetsrörelser till höger och vänster på den politiska skalan stöds.

Jag tror tyvärr att den ryska regimen menar allvar och att den utifrån sina utgångspunkter betraktar den av dem initierade krisen som i viss mening existentiell. Men varför just nu? Förberedelserna - både mentala, propagandistiska och praktiska militära - har pågått länge. Motståndarsidan framstår som försvagad. USA:s ovilja att reagera på sina egna röda linjer i Syrien under Obama liksom försöket till omstart, en "perezagruzka", följdes av Trumps katastrofala ämbetsperiod som lämnat USA djupt splittrat och polariserat. President Biden har inte lyckats ena landet, har givit klartecken för Nord Stream 2 och fick förestå USA:s förödmjukande reträtt ur Afghanistan. På många håll - även inom Nato - måste man fråga sig om man kan lita på USA eller, för att låna en känd filmtitel, är man "Home alone"?

Vad Europa beträffar förefaller det splittrat och kraftlöst; genom "die Energiewende" har Tyskland gjort sig helt beroende av rysk gas, Merkel har avgått, Scholz är ett oskrivet blad ur den socialdemokrati som möjliggjort Nord Stream, Macron är impopulär och står inför en svår valrörelse, Storbritannien efter Brexit är fullt upptaget på hemmaplan. De nationalistiska antiliberala vindarna blåser snålt från Ungern och Polen. Trots EU:s tiofaldigt större ekonomi och fyrfaldigt större befolkning uppfattar Ryssland EU som svagt och dekadent. Ryssland föraktar svaghet. Läget kan förefalla optimalt för att pröva en utpressning med full beredskap att faktiskt använda våld i någon form om västmakterna skulle våga syna korten.

Någon amerikansk politiker ska ha sagt att Ryssland bara är en bensinmack med kärnvapen. Det må så vara men både energi och kärnvapeninnehav är nog så starka förhandlingskort. Därtill har man byggt upp en modern och välutrustad konventionell krigsmakt. Det är den som nu hotar Ukraina.

I våra västerländska samhällen har man under årens lopp betraktat Rysslands utveckling mot revanschism, expansion och inhemska repression med stigande undran. I den öppna och självkritiska debatt som präglar våra samhällen har man även sökt förklaringar i egna försyndelser. Borde vi inte givit Ryssland fler krediter? Borde vi inte ha varit mer hjälpsamma? Borde inte Nato ha vägrat inlemma de östeuropeiska staterna? Borde vi inte ha behandlat Ryssland mer jämlikt? För min del tar jag avstånd från tanken att västlänarna på något sätt skulle vara medskyldiga till hur Ryssland utvecklats. Ett betydande och välkommande stöd lämnades faktiskt. Så länge som det fortfarande fanns en möjlighet till produktiva investeringar utan att hamna i klorna på rysk byråkrati inleddes också ett betydande ekonomiskt samarbete. Inte minst svenskt näringsliv var tidigt på plats med produktiva investeringar. Civilsamhället fick ett omfattande stöd och från vår sida i EU gjordes också insatser för att stärka ett ryskt institutionsbyggande avseende domstolar, förvaltning, skatteindrivning m.m. Dessa insatser föreföll lovande i början men har dessvärre inte avsatt några bestående spår i den ryska verkligheten. Om något har västlänarna varit alltför villiga att ta emot ryska pengar. Med dessa har finans- och fastighetsmarknader i London och på andra håll använts för rysk penningtvätt. Den ryska korruptionen har smittat av sig på europeiska och amerikanska börser.

Vad Natos utvidgning beträffar har den i första hand betingats av de nya medlemsstaternas historiska erfarenheter av rysk erövring, dominans och förtryck. Man har helt enkelt känt ett starkt behov av en försäkring, ett skydd mot en granne som ständigt krävt underkastelse eller i bästa fall underordning. Detta skydd finns i stadgans artikel 5, som till sin natur är rent defensiv. Den ukrainska befolkningen var länge skeptisk till Nato men efter att Krim ockuperats och landet sedan sju år bekrigats av Ryssland är nu en majoritet för medlemskap i Nato. Det hade kunnat bli

annorlunda. Med sitt stora kulturella kapital och med ryska som andraspråk i stora delar av Östeuropa hade ett liberalt och öppet Ryssland kunnat ha ett nära och givande samarbete med sina grannar. I stället för soft power har man med vapenskrammel och översittarfasoner skrämt in dem i Nato.

Jag menar att Rysslands utveckling från spirande demokrati in spe till korrumperad statskapitalism och militaristisk despoti är Putin-regimens eget val. Det interna förtrycket är förutsättning och drivkraft för regimens utrikes aggressivitet. Detta kan västvärlden inte lastas för.

Snarast har västländerna varit för obeslutsamma och vacklande att möta den fara som uppstått. Reaktionen på kriget mot Georgien var försumbar och även annekteringen av Krim möttes av lama reaktioner. I våra media och i vår debatt ges alltför ofta eko åt de ryska versioner av sanningen, som trumpetats ut från RT, alltifrån myten att Ryssland lovats att Nato inte skulle expandera österut till sagan om att Krim egentligen är ursprunglig rysk jord. Faktum är att varje plats, där det funnits en rysk bosättning eller där en rysk soldat satt sin stövel, av Kremls patrioter gärna betecknas som "ursprunglig rysk jord".

Det är svårt att i ett akut krisläge formulera rekommendationer avseende en svensk handlingslinje. Situationen är oförutsebar. Vi vet inte om krigshandlingar kommer att utbryta, om Putin backar, om Nato kommer att göra mer eller mindre otänkbara eftergifter. Även om svenskt territorium i ett värsta scenario kan komma att beröras har ju Sverige inget inflytande. Ryssarna talar helst med USA över huvudet på de mindre länderna. Vid Natos rådsbord, där avgörande beslut måste tas, har vi ingen plats. Med EU talar Ryssland helst inte; man föredrar bilaterala kontakter med Frankrike och Tyskland. OSSE är främst en diskussionsklubb. Det finns dock några handlingslinjer jag anser vi på kortare och längre sikt kan följa:

- I alla sammanhang bekräfta våra rättsstatliga principer och hävda vår suveränitet bland annat genom att regeringen uttalar den Nato-option vi ju faktiskt har och för vilken det finns en majoritet i Sveriges riksdag. Vi bör således i den säkerhetspolitiska retoriken ansluta oss till Finlands linje.
- Öka våra försvarsansträngningar i den takt ÖB anser att vi kan. Öka satsningarna på civil- och cyberförsvar. Genomföra regelbundna kris- och krigsövningar inom statlig, regional och kommunal förvaltning avseende el- och vattenförsörjning, utslagen IT-kommunikation, sjukvård, med mera. Sverige måste få en bättre beredskap att möta krissituationer. Pandemin har visat hur illa ställt det är.
- Lagstifta om omedelbar verkanseld mot oidentifierade drönare som befinner sig över svenska skyddsobjekt.
- Verka för enighet inom EU avseende sanktioner mot Ryssland och även riktade sanktioner mot enskilda, som varit verktyg för MR-kränkningar. Antaga en svensk Magnitskij-lag.
- I den mån det är möjligt samverka med civilsamhället i Ryssland samt erbjuda en fristad för dem som tvingas fly.

- I den mån det är möjligt samverka med Ryssland på konkreta områden inte minst regionalt, exempelvis inom Barentsrådet.
- Återuppta Sveriges Radios sändningar på ryska. Särskilt viktigt är det med täta, utförliga, objektiva nyhetssändningar. Det finns i den ryska allmänheten ett i grunden positivt intresse för Sverige och vi torde ha ett större förtroendekapital än många andra västländer.